

A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzete (1354–1526)

A Z INTÉZMÉNY HITELESHELYI TEVÉKENYSÉGÉT 1353-ig feltáró és azt bemutató Koszta László fogalmazta meg a hiteleshelyek területi illetékességével kapcsolatban, hogy működési területüket „csupán fizikai korlátok, a kor nehézkes közlekedése, rossz útviszonyai és a szomszédos hiteleshelyek konkurenciája” alakította.¹ A hiteleshelyek területi kompetenciáját – amint az köztudott – törvényekkel is igyekeztek szabályozni az uralkodók. A most tárgyalt korszak szempontjából releváns első törvénycikkéről (1351: 21.)² már Koszta megállapította, hogy nem ment át a gyakorlatba.³ A következő királyi szabályozást 1410-ből ismerjük, amely szerint birtokba történő bevezetéskor mind a királyi embernek, mind pedig a hiteleshely képviselőjének a jogügyletben szereplő ingatlannal azonos megyéből származónak kellett lennie.⁴ Több mint egy évszázad elteltével Werbőczynél is ezt olvashatjuk, kiegészítve azzal, hogy amennyiben az illető megye területén nem működött hiteleshely, úgy a legközelebbi intézmény tanúbizonyosságával kellett a feladatot teljesíteni.⁵ A hiteleshelyek azonban egyszerűbb tudományvételeket a közelben fekvő vármegyék területén is végezhettek.⁶ Négy egy-

¹ KOSZTA LÁSZLÓ: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). Pécs 1998. (a továbbiakban: KOSZTA, 1998.) 95., Idézi: KRISTÓ GYULA: Tájézmlélet és térszervezés a középkori Magyarországon. Szeged 2003. (a továbbiakban: KRISTÓ, 2003.) 171.

² „[...] et capitulorum testimonium de propinquiribus capitulis adducatur ad citandum aut ad inquirendum.” Decreta Regni Hungariae, 1301–1457. Francisci Dőry collectionem manuscriptorum additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Budapest 1976. 138.

³ KOSZTA, 1998. 95.

⁴ ECKHART, FRANZ : Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. MIÖG 1914. (a továbbiakban: ECKHART, 1914.) 457.

⁵ Werbőczy István Hármaskönyve. Budapest 1897. (a továbbiakban. Trip.) II./21. 280–283.

⁶ Trip. II/. 21. 3. §. 282–283.

házi testület – a budai, boszniai és a székesfehérvári káptalan, valamint a fehérvári johannita konvent – országos hatókörrel rendelkezett.⁷ E szabályozások és az általános gyakorlat következtében minden hiteleshely területi illetékessége „bizonyos” vármegyékre terjedt ki,⁸ amelyek pontos meghatározását az intézmények közhitelű tevékenységének – már elvégzett és a jövőben elvégzendő – szisztematikus feltárásától várhatjuk.⁹

A vizsgált időszakban a káptalan 669 közhitelű kiadványáról van tudomásunk,¹⁰ amelyek közül 604 oklevél (90,28%) tartalmaz földrajzi neveket. A diplomákban szereplő birtokok 28 vármegye területén helyezkedtek el, amely

⁷ Trip. II/. 21. 2. §. 282–283.

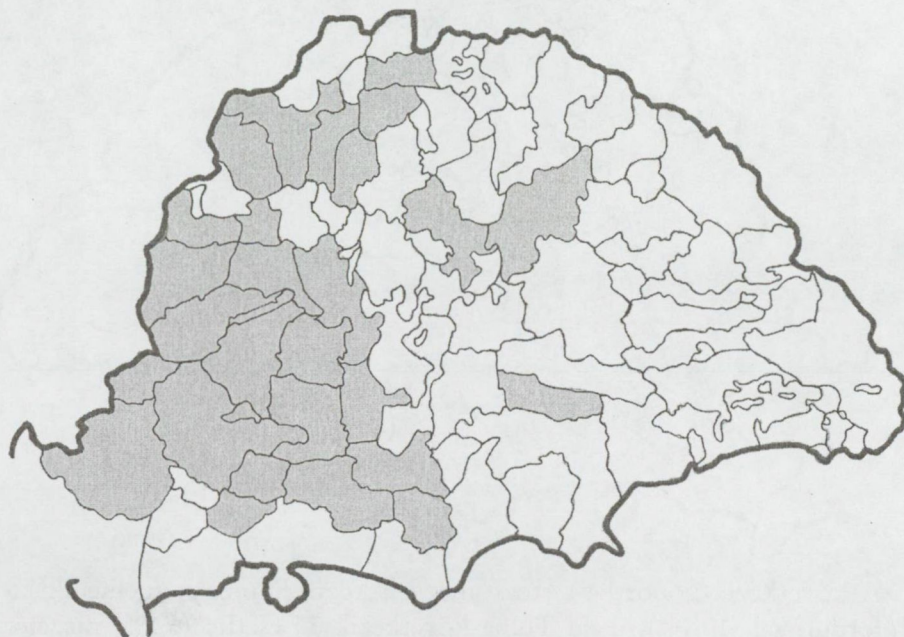
⁸ ECKHART, 1914. 457.

⁹ Néhány munkát említünk meg, természetesen a teljesség igényét nélkülözve: BILKEI IRÉN: Hiteles helyek Zalában. (XIII–XIV. század) In: A Dunántúl településtörténete. VII. Szerk.: Somfai Balázs. Veszprém 1989. 343–350.; E. KOVÁCS PÉTER: Az egri káptalan hiteleshelyi és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban. Archivum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei 12. Eger 1990. 5–43.; HUNYADI ZSOLT: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Szerk.: Koszta László. Szeged 1998. 33–65.; KOSZTA LÁSZLÓ: Püspöki székhely és városfejlődés. Pécs központi funkciói és vonzáskörzete a 14. század közepéig. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: Koszta László. Szeged 1995. 233–272. (a továbbiakban: KOSZTA, 1995.); uő: A pozsegi káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Századok 132. (1998) 3–46.; KÓFALVI TAMÁS: A pécsváradi konvent külső hiteleshelyi tevékenységének főbb jellemzői 1526-ig. In: Tanulmányok a középkori magyar történelemlről. Az első medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szerk.: Homonnai Sarolta–Piti Ferenc–Tóth Ildikó. Szeged 1999. 65–73.; KUMOROVITZ L. BERNÁT: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. Turul 42. (1928) 1–39.; PARLAGI MÁRTON: A bácsi káptalan hiteles helyi tevékenysége a 14. század első felében. In: Tanulmányok a középkorról. A II. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai. Szerk.: Weisz Boglárka–Balogh László–Szarka József. Szeged 2001. 95–112.; SOLYMOSI LÁSZLÓ: A bencés konventek hiteleshelyi működésének kezdetei (1244–1387). In: Mons Sacer. Pannonhalma 996–1996. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma 1996. 481–498.; SZAKÁLY FERENC: A szekszárdi konvent hiteleshelyi és oklevéladó működése 1526-ig. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. I. Szekszárd 1968. 9–61.; TÓTH ILDIKÓ: Káptalan a déli határszélen. (A boszniai székeskáptalan területi hatóköre a XIV. század közepéig) In: „Magyaroknak Eleiről” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk.: Piti Ferenc. Szeged 2000. 617–635. (a továbbiakban TÓTH, 2000.); TÓTH-SZABÓ PÁL: A jászói konvent mint hiteles hely a középkorban. Turul 21. (1903) 110–119.

¹⁰ A kiadványokat egy készülő dolgozat (A pécsi székeskáptalan személyi összetétele 1354–1526) anyagfeltárása során gyűjtöttem össze.

az előző korszakhoz képest jelenős bővülést mutat.¹¹ A káptalan hiteleshelyi vonzaskörzetének vizsgálata során alapvető fontosságú feladat, hogy térképen ábrázoljuk mind a belső, mind pedig a külső tevékenység során a kiadványokba került helységeket megyékre vetítve, hiszen ezek alapján rajzolható meg a káptalan hiteleshelyi vonzaskörzete. E vizsgálatot elvégezve azt láthatjuk, hogy míg a belső közhitelű tevékenység következtében 28 vármegye került ábrázolásra, addig a hatóságok *mandatumai* és a felek felkérése alapján 12 megye területén fordultak meg a káptalan *testimoniumai*.¹²

Belső tevékenység (1354–1526)

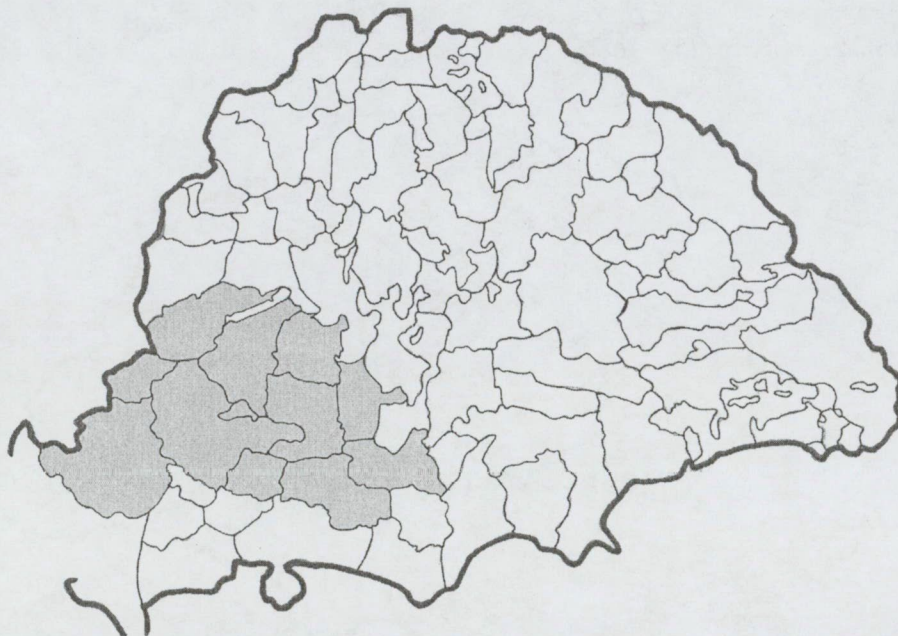
Természetesen a legtöbb esetben (354) a középkori Baranya megye területén fekvő helységek nevei kerültek a kiadványokba, amely 58,6%-os arányt mutat. Ez azt jelenti, hogy – a korábbi időszakokkal megegyezően – Baranya

¹¹ Az 1214–1353 közötti intervallumban 15 megye területén lévő ingatlanok szerepeltek a pécsi kiadványokban. L. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 94.

¹² 1353-ig a káptalan relációs tevékenysége 9 megyére terjedt ki. L. KOSZTA, 1998, 94.

volt a hiteleshely működésének törzsterülete.¹³ A hiteleshely *relatio*- és belső tevékenységének szegmensét tekintve is kiemelkedik e vármegye, hisz a káptalan tanúbizonyosságai az ismert 276 esetből 182 alkalommal (65,94%) Baranya területére kaptak megbízásokat, míg a káptalant felkereső ügyfelek kérésére kiállított 328 oklevél közül 172-ben (52,44%) szerepel a megyében található helység, birtok és egyéb ingatlan.

Külső tevékenység (1354–1526)

A következő csoportba tartozó megyék közül Somogy emelkedik ki 61 előfordulással (10,1%), majd Tolna következik 37 esettel (6,1%) megelőzve Köröst (36–5,96%) és Bodrogot (34–5,63%). Az 1353-ig vizsgált intervallumhoz képest ebben a „blokkban” több eltérést tapasztalunk.¹⁴ Látszólag szembeutó a hiteleshely kiszorulása Valkó megyéből. Ennek hátterében a boszniai káptalan 14. századtól kibontakozó közhitelű tevékenysége húzódik

¹³ KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 94.

¹⁴ Vö. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 94.

meg, amely alapján törzsterületét e vármegyére lokalizálhatjuk.¹⁵ Bodrog megyei helynevek az 1320-as évektől jelentek meg a pécsi oklevelekben, majd ezt követően egyre gyakrabban szerepeltek. A Bátmonostori Töttös család az 1330-as évektől kezdődően igen expanzív birtokpolitikát folytatott Baranya, Tolna, Bodrog vármegyékben egyaránt, így e família kázusai gyakran szerepeltek a káptalan kiadványaiban.¹⁶ A 14–15. századi pécsi oklevelekben is gyakori „szereplők” a család egyes tagjai.¹⁷ A 34 Bodrog megyére vonatkozó kiadvány közel 80%-a a Bátmonostoriak ügyeivel kapcsolatos. Ezek közül az 1399–1415 között keltek emelkednek ki, amelyek Pál bátai apát és a Bátmonostoriak birtokai közti határvitákról és hatalmaskodásokról tudósítanak.¹⁸ Az egyes hatóságok 20 alkalommal utasították a káptalant Bodrogban történő tudományvétele, határjárásra. A Körös megyei birtokokra vonatkozó oklevelek a középkor korábbi szakaszához képest megháromszorozódtak.¹⁹ Noha a megyében hiteleshelyként működött a császmái társaskáptalan,²⁰ mégis összesen 16 ízben foglalta írásba jelentését a Körösben végzett vizsgálatokról, határjárásokról a pécsi székeskáptalan. 1382-ben – példának okáért – a Besenyő János mester által és a király konszenzusával alapított sztrezai pálos kolostor birtokait határolták meg és különítették el a szomszédok jószágaitól, hogy „a szerzetesek a perekől zavartatva a kontemplatív élet helyett aktív életre ne kényszeríttessenek”.²¹ A legtöbb esetben (10) a bosznia származású Nelepeczfiek²² számára állítottak ki diplomákat Pécsen, Dobra-

¹⁵ TÓTH, 2000. 621., 625., 628.

¹⁶ KOSZTA, 1998. 36.

¹⁷ Utolsó alkalommal 1466-ban szerepel Töttös László egyik Mára-i várnagya. Dl. 88420. A család utolsó férfitagja volt ő és 1468-ban hunyt el. L. ENGEL PÁL: Középkori Magyar Genealógia. In: Magyar Középkori Adattár. (PC-CD ROM) Budapest 2001.

¹⁸ 1399. március 24. (A zichi és a vásonkeői gróf Zichy-család idősb. ágának okmánytára. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. I–XII. Pest–Budapest 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy) V. 103–104.) 1402. július 1. (Zichy V. 299–300.) 1405. január 15. (Dl. 78609) 1406. augusztus 15. (Dl. 87774) 1413. március 13. (Zichy VI. 233–234.) 1413. július 20. (Zichy VI. 269–270.) 1415. december 30. (Zichy VI. 386.)

¹⁹ Vö. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 94.

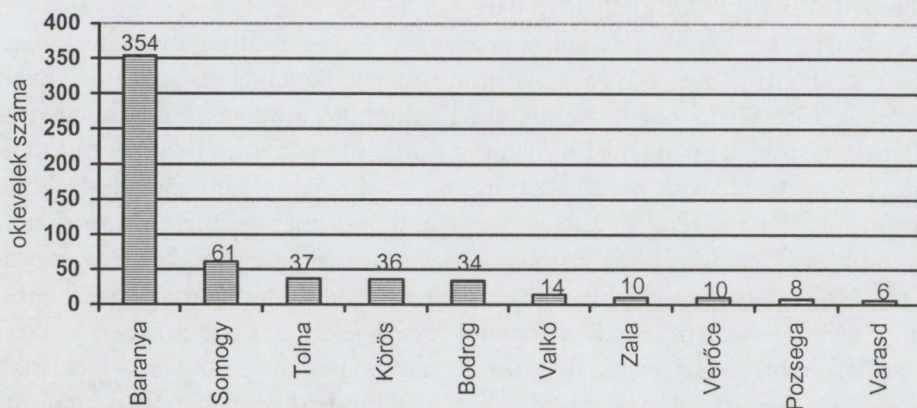
²⁰ KOSZTA LÁSZLÓ: Csázma. In: Korai Magyar Történelmi Lexikon (9–14. század). Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest 1994. 147.

²¹ MÁLYUSZ ELEMÉR: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az országos levéltárban. III. Levéltári Közlemények 1928/3–4. 93–95.

²² CSÁNKI DEZSŐ: Körösmegye a XV-ik században. Budapest 1893. 45–46.

kutya nevű várak és tartozékai jogügyleteiről.²³ 1371-ben Péter az ágostonos kanonokok Waska-i (Verőce) rendházából kereste fel a káptalant, hogy a László zágrábi püspök által kiállított privilégiumot (1329) *patens* alakban átírassa.²⁴

A hiteleshely vonzáskörzete (1354-1526)

A hiteleshely aktivitási területéhez tartoznak még a harmadik csoportba helyet kapó *comitatusok* is, habár – a fentebb említett vármegyékhez viszonyítva – igen alacsony arányban szerepelnek az oklevelekben. A csekélyebb számú kiadvány ellenére is indokolt a káptalan vonzáskörzetéhez sorolni ezen öt megyét, mivel mindegyik esetében hatóságok utasítására is végeztek külső feladatokat a testület által kijelölt tanúbizonyosságok. Valkóról már fentebb említettük, hogy a boszniai székeskáptalan működésének törzsterülete volt, így a korábbi időszakhoz képest lényegesen kevesebb alkalommal (14–2,32%) kerültek a megye területén fekvő helységek, birtokok a kiadványokba.²⁵ Mindössze két alkalommal szálltak ki a káptalani emberek a megye területére.²⁶ Érdekes módon a vizsgált intervallumban Zala megye is 10 oklevélben szerepel, amely az előző korszak egyetlen oklevelével szemben

²³ 1470. március 16. (Dl. 94499, 94500, 94501; Df. 278421, 278422, 278423) 1471. szeptember 2. (Dl. 94506, 94507) 1502. július 13. (Df. 232106) 1515. február 26. (Dl. 94799)

²⁴ Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. I–XVII. Ed.: M. Kosternčić–T. Smičiklas. Zagrabiae 1904–1934. XIV. 347–348.

²⁵ 1214–1353 között 35 oklevéllel Valkó – Tolnával megegyezően – a negyedik helyen szerepelt. L. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

²⁶ 1478. április 5. (Dl. 6504) 1398. december 17. (Dl. 8370)

jelentős növekedést mutat.²⁷ A káptalan két alkalommal kapott királyi utasítást Zalában történő birtokügyekben való közreműködésre, mindkét esetben a zágrábi káptalan jószágai kapcsán.²⁸ Pécssett kötöttek egyezséget (1490) Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) és fivére János, valamint *Thurreni Fodan (dictus)* Kristóf. Eszerint a püspök halála és János örökös nélkül történő elhunya esetén három Zala megyei birtokuk – *Kardoncz, Nowakowycz, Thettoncz* – Kristófra, míg az ő, szintén örökös nélküli elhunya esetén, négy ugyancsak zalai birtoka – *Thurren, Herkodincz, Mythklowycz, Krysseskwth* – a püspökre és fivérére szállnak.²⁹ Kristóf hat év múltán már a pécsi vár provizoraként jelent meg a káptalan előtt, és a Csáktornya mellett lévő Boldogságos Szűz Mária pálos kolostornak adta *Chusanz* nevű birtokán lévő 2 keréssel felszerelt malmát és az ugyancsak ott lévő halastavat tartozékai-val.³⁰ Verőce 9, míg Pozsega 8 előfordulással a korábbi időszakokkal megegyező arányban szerepel a kiadványokban.³¹ Mindkét vármegyében két-két esetben vettek részt külső munkán a káptalani kiküldöttek.³² Az intézmény hiteleshelyi tevékenységének aktivitási területéhez tartozik végül Varasd megye 6 okleveles előfordulással. Az előző időszakban egyetlen alkalommal sem szerepelt a hiteleshelyi oklevelekben az e megye területén fekvő ingatlan, így elmondható,³³ hogy a káptalan hiteleshelyi vonzaskörzete nyugati irányban bővült. 1359-ben és 1402-ben egyaránt a zágrábi káptalan *Toplicha* nevű birtokának határjárásánál voltak jelen a káptalan *testimoniumai*.³⁴ 1503 januárjában Corvin János herceg járult a káptalan elé, magára véve felesége: Beatrix,

²⁷ Vö. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

²⁸ 1405. március 11. (Df. 2546489) 1458. szeptember 29. (Df. 256448)

²⁹ 1490. január 15. (Dl. 101299, Dl. 103972) A csáktornyai Ernuszt család birtokában volt 1474-től a teljes Muraköz, l. KUBINYI ANDRÁS: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén). Századok 135. (2001) 301–361. (a továbbiakban: KUBINYI, 2001.)

³⁰ 1496. június 10. (Dl. 32821)

³¹ 1353-ig Verőce 7, míg Pozsega szintén 8 oklevélben szerepelt. L. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

³² Verőce: 1369. július 24. (Dl. 94434) 1462. október 9. (Dl. 33810) Pozsega: 1382. augusztus 7. (Dl. 33726) 1418. január 19. (Df. 211204)

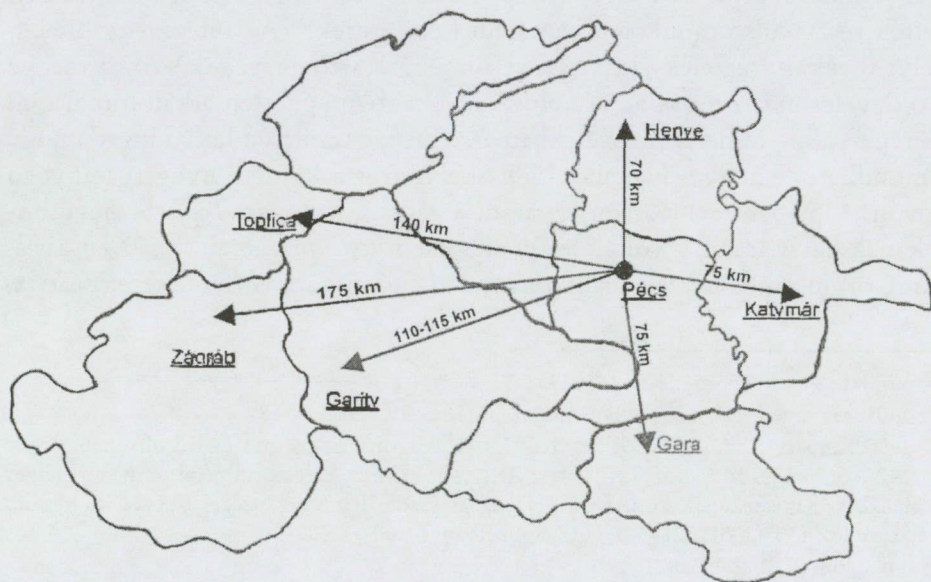
³³ Vö. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

³⁴ 1359. november 21. (Df. 256677) 1402. április 3. (Df. 256678, Zsigmond-kori oklevéltár. I–VII. Szerk.: Mályusz Elemér, Borsa Iván. Budapest 1951–2001. (továbbiakban: ZSO) II/1. 2835. sz.)

fia: Kristóf és leánya: Erzsébet terhét is, és a Varasd megyei *Wymicze* várát tartozékaival örökjogon átengedte hívének Gyulai Jánosnak annak a 12000 forintnak fejében, melyet részben az ő szolgálatában tartott 50, gyakran 60 lovas katonára, illetve ezek ellátására költött, részben pedig neki kölcsön adott.³⁵

A külső munka szélső pontjai (1354–1526)

Égtáj	É	K	D	D-Ny		NY
Helység	Henye	Katymár	Gara	Garity	Zágráb	Toplica
Megye	Tolna	Bodrog	Valkó	Körös	Zágráb	Varasd
Távolság Pécstől ³⁶	kb. 70 km	kb. 75 km	kb. 75 km	kb. 110–115 km	kb. 175 km	kb. 140 km

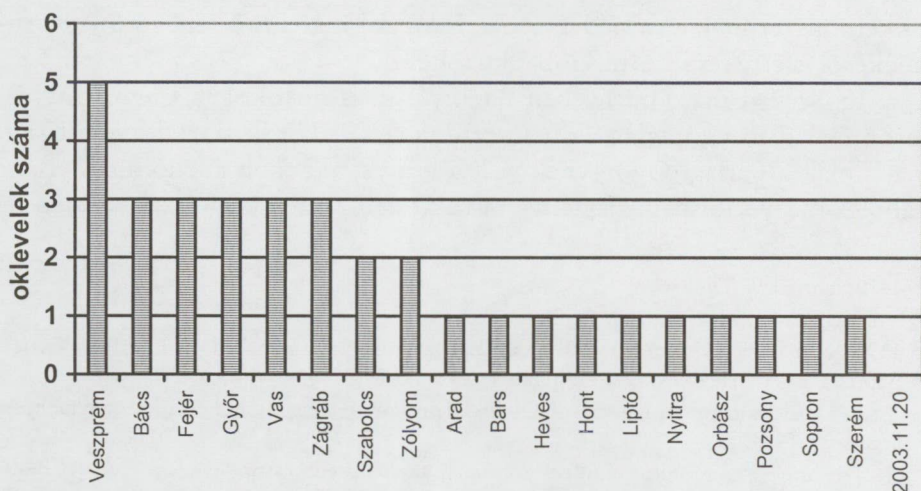
A közhitelű diplomákban előforduló megyék nagyobb hányada, 18 vármegye (64,28%), nem tartozott a káptalan hiteleshelyi tevékenységének von-

³⁵ 1503. január 28. (Dl. 49474, Df. 282625) Említi KUBINYI, 2001. 333.; SCHÖNHERR GYULA: Hunyadi Corvin János. Budapest 1894. 288.

³⁶ A légvonalbeli távolságra értendő.

zaskörzetéhez. Tíz vármegye csak 1-1, öt 3-3, kettő 2-2, míg egy 5 kiadványban szerepel. Az 1353-ig vizsgált intervallumhoz képest e csoportban történt a legtöbb változás. A korábbi időszakban Esztergom és Nógrád is szerepelt 1-1 kiadványban, míg 14 vármegye csak az 1354-től kezdődő szakaszban jelent meg az oklevelekben.³⁷ Pécz-i András, a pécsi várban működő Keresztelő Szent János társaskáptalan prépostja, birtokügyei kapcsán három oklevelet állított ki a káptalan.³⁸ András az elsősorban Győr megyében birtokos Pécz nemzetség utolsó férfitagja volt, így a nemzetség Marczali és Berzenczei ágával létesített osztályok kapcsán kiadott diplomákban Győr és Veszprém megyékben lévő birtokok szerepelnek. A pécsi káptalan tekintélyét mutatja hogy Simon kanonok a távoli Veszprémből jött Pécsre, hogy káptalana nevében tiltsa Albert veszprémi püspököt a káptalan – az oklevélben felsorolt – Veszprém vármegyében fekvő jószágai elfoglalásától.³⁹

Az oklevelekben szereplő további megyék (1354–1526)

1470-ben Thapson-i Antimus fia: János tett bevallást arról, hogy az ő baranyai Sziget várát korábban elcserélte Garai Jóbbal annak Veszprém megyei

³⁷ KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

³⁸ 1411. szeptember 26. (Dl. 43945, ZSO III. 975. sz.) 1412. május 5. (Dl. 43945) 1414. augusztus 19. (Dl. 43945, ZSO IV. 2382. sz., Kiadása: NAGY IMRE: A Pécz nemzetség örökösödési pere 1425–1433. Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből XV. 10. Budapest 1892.

³⁹ 1484. november 15. (Df. 201397, 18. századi másolata: Dl. 86542)

Somlyó nevű váráért, most a nevezett erősségeket visszacserélték. Időközben Thapson-i a Somlyói *castrum*hoz tartozó Vas megyei birtokokat Kanizsai Lászlónak adta zálogba, azonban Garai ezt, továbbá a szintén elzálogosított somogyi Pata mezővárost visszaváltotta, így Jób zálogba kapta János Baranyában fekvő birtokait.⁴⁰

Zágráb megye korszakunkban már nem tartozott a káptalan hatóköréhez, hisz a korábbi 8 alkalommal szemben most csak 3 ízben szerepel az oklevelekben.⁴¹ Egyetlen alkalommal szállt ki pécsi *testimonium* a megye területére: Mátyás csázmái prépost és zágrábi kanonok kérte a káptalant, hogy küldje ki hites tanúbizonyságát azon eskü letételére, amely János zágrábi püspök és káptalana közti birtokvitát volt hivatva lezárni.⁴² A káptalan Gál baranyai *archidiaconus*t bízta meg a feladattal, aki a zágrábi székesegyházban a nagymisén jelen volt az eskü letételénél.⁴³ Ernuszt Zsigmond pécsi püspök felkereste a testületet és elődje Janus Pannonius püspök (1459–1472) halála felől tudakozódott.⁴⁴ A káptalan oklevélben tudatta a választ Zsigmond püspökkel, miszerint Janus Medvevárban hunyt el március 27-én, sőt még a sír- emlékérről is értékes információkat közöltek.⁴⁵

A 15. század második felében Baranyában is birtokokat szerző Enyingi Török család is a káptalan előtt intézte ügyeit.⁴⁶ Török Imre hitvese Krisztina, annak a Parlagi Györgynek volt a leánya, aki több alkalommal viselte Szabolcs megye főispáni tisztét és birtokteste is az ország északi részén fe-

⁴⁰ 1470. február 9. (Dl. 88493)

⁴¹ Vö. KOSZTA, 1995. 256.; KOSZTA, 1998. 93.

⁴² 1392. február 19. (Monumenta Historica Episcopatus Zagrabienensis. I–II. Ed.: Ivan Tkalčić Baptista. Zagrabiae 1874. (a továbbiakban: Tkalčić) I. 332–334., ZSO I. 2395. sz.)

⁴³ „[...] ad ecclesiam Sancti regis Stephani de eadem hora tertiarum, hora scilicet magne misse accessisset [...]” uo.

⁴⁴ „[...] de anno et die obitus eiusdem domini Johannis predecessoris sui [...]” IVÁNYI BÉLA: Egy 1526 előtti ismeretlen kéziratos formuláskönyv. Történelmi Tár. 1904. 481–538. (a továbbiakban: IVÁNYI, 1904. 529. sz. Idézi és interpretálja: BODA MIKLÓS: Pécs – Medvevár – Pécs. Janus Pannonius a pécsi utóélet tükrében. In: uő: Stúdium és Literatura. Művelődéstörténeti tanulmányok. 137–138. Pécs 2002. (a továbbiakban: BODA, 2002.) 135–142.

⁴⁵ „[...] vigesima septima mensis martii, in arce Medwe dicioni ... cuius tandem corpus, ad nos usque delatum sarcophago lapideo honorifice est reconditum [...]” IVÁNYI, 1904. 529. sz. Természetesen a közölt 1507-es év és X. Leó pápa (1513–1521) említése a formuláskönyv műfaji specifikumával magyarázható. L. BODA, 2002. 137.

⁴⁶ CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–V. Budapest 1890–1904. (a továbbiakban: CSÁNKI) II. 595.

küldtek.⁴⁷ Krisztina nemes asszony (*generosa domina*) a pécsi káptalan elé járulva mondott le megboldogult (*condam*) atyja a Losonczyiaknak elzálogított Heves megyei Tarján és Abád birtokairól a Nagylucseiek javára.⁴⁸ Egy esztendővel később (1487) a káptalan két tagját, János *custos*t és Bertalan kanonokot, küldte tanúbizonyáságul Sziget várába, ahol az említett Krisztina az apja halálával reá szállott Szabolcs megyei minden ingó és ingatlan vagyonát férjének Imrének és apósának Ambrusnak hagyta.⁴⁹

Ernuszték szintén a káptalan előtt intézték bányáik ügyeit, így 1497-ben a Besztercebánya város határában lévő valamennyi arany, ezüst, réz és mindenfajta ércbányáikat, továbbá régi és új tárnákat Thurzó Jánosnak 10 évre árendába adták évi 3000 aranyforintért.⁵⁰ Három év elteltével Zsigmond püspök ismét megjelent a hiteleshely előtt és bevallást tett arról, hogy a besztercebányai ezüst- és rézbányáit, valamint a városban lévő kőházát halála esetén Corvin János hercegre hagyja.⁵¹

Amint már említettük 10 vármegye csupán 1–1 oklevélben szerepel. Maróti János macsói bán Zsigmond király felhatalmazása alapján Arad megyében lévő *Palylese* nevű birtokát, további két birtokrésszel együtt nővérének, Ilonának adta.⁵² 1407-ben Garai Miklóst és testvérét Jánost beiktatták Nekcse várába és tartozékaiba, melyet királyi adományként nyertek cserébe adva érte Liptó megyében fekvő három várát.⁵³

A jelen dolgozatban bemutatott kutatási eredmények, valamint a korábban Koszta László által feldolgozott anyag alapján lehetőségünk nyílik a pé-

⁴⁷ CSÁNKI I. 539.

⁴⁸ 1486. június 22. (Dl. 19160) CSÁNKI I. 82.

⁴⁹ 1387. január 28. (Dl. 88728) Az ingatlanok között szerepel pl.: Chew vára (*castrum*), Körtvélyes, Angyalkája stb.

⁵⁰ 1497. szeptember 23. (Df. 231971) A Fugger–Thurzó társaság bérelte már 1495-től Corvintól e bányákat, amelyek immár visszakerültek az Ernuszt család tulajdonába, ám a bérleti szerződés továbbra is életben maradt. KUBINYI, 2001. 317–318.; WENZEL GUSZTÁV: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Budapest 1883. 36.

⁵¹ 1500. június 13. (Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Magyar történelmi emlékek I/1. I. 1441–1538. Összeáll.: Hatvani Mihály. Pest 1857. 17–18.) Említi KUBINYI, 2001. 318.

⁵² 1399. március 29. (Dl. 8405, ZSO I. 5780. sz.)

⁵³ 1407. július 27. (Dl. 9330, ZSO II/2. 5640. sz.) Említi ENGEL PÁL: Baranya megye az országos politikában (1316–1437). In: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. Szerk.: Font Márta–Vargha Dezső. Pécs 2001. 72.

csi székeskáptalan több mint három évszázados hiteleshelyi működése során – valamilyen formában – korunkra maradt kiadványai⁵⁴ segítségével megrajzolni az intézmény közhitelű tevékenységének hatókörét.⁵⁵ Az 1214-től adatható és a Mohácsig terjedő intervallumban a hiteleshelyi kiadványokba 30 vármegyében található ingatlan neve került. Természetesen a káptalan székhelyének *comitatusa*, Baranya, képezte a középkor folyamán az intézmény hiteleshelyi praxisának törzsterületét.⁵⁶ A második csoportba tartozott Somogy és Tolna, míg a harmadikba Bodrog, Körös és Valkó. A negyedik csoportba tartozó vármegyék alkották a káptalan vonzáskörzetének szélső pontjait: Verőce, Pozsega, Zágráb, Zala és végül Varasd. A diplomákban szereplő további 19 megye nem tartozott a pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzetéhez. Amennyiben az egyházigazgatás szempontjából készítünk összszegést, megállapíthatjuk, hogy a pécsi egyházmegye határain kívül a káptalan hiteleshelyi tevékenységet végzett a bács-kalocsai-, veszprémi- és zágrábi *diocesis*ek területén is.

⁵⁴ Az középkor folyamán keletkezett pécsi kiadványok közül 1115 maradt korunkra. Az oklevelek közül 989 (86%) tartalmaz földrajzi neveket, melyek alapvetők a vonzáskörzet meghatározása szempontjából.

⁵⁵ A káptalan középkorban végzett tevékenységére értendő természetesen, hisz a hiteleshelyek 1874-es megszűnéséig folytatta közhitelű tevékenységét. L. PAPP LÁSZLÓ: A hiteleshelyi intézmény megszűnése. *Regnum* 5. (1942) 532–562.; A káptalan Pécs török kézre kerülése (1543) után iratai egy részével Szigetvárra, majd Sziget elestével (1566) Pozsonyba menekült. A Pécsen maradt iratai elpusztultak. Végül 1690-ben térhettek vissza a kanonokok székvárosukba, régi birtokaikat is visszakapták, melyek tulajdonjogában I. Lipót (1657–1705) 1703-ban kelt adománylevele erősítette meg az intézményt. L. BÓNIS GYÖRGY: A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. *Levéltári Szemle* 1964/1–2. sz. 138.; Vö. TIMÁR GYÖRGY: A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvése a török hódoltság idején. In: Pécs a török korban. Szerk.: Székely Ferenc. Pécs 1999. 163–167.

⁵⁶ Itt említtem meg, hogy egy közelmúltban megjelent tanulmány kiválóan összefoglalta a hiteleshelyek területi illetékességét. A szerző is levonta – a már régóta ismert – konklúziót, hogy ti. a hiteleshelyek száma az ország területén K–Ny-i irányban haladva fokozatosan növekszik és ezzel párhuzamosan területi illetékességük csökken. A pécsi káptalan fentebb ismertetett gyakorlata alapján, talán szerencsésebb lenne árnyaltabban fogalmazni, ugyanis a következőket olvashatjuk a dolgozatban: „A pécsi káptalan és a pécsváradai konvent pedig kizárólag Baranya megyében látott el hiteleshelyi feladatokat és működött, mint »megyei« hiteleshely.” C. TÓTH NORBERT: Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14–15. században. *Századok* 136. (2002) 362.; A hiteleshelyek vonzáskörzetére vonatkozó részeket idézi KRISTÓ, 2003. 169–171.

Végezetül szeretném kiemelni a pécsi székeskáptalan és a zágrábi egyházi testületek és személyek korszakunkban is nagy intenzitású kapcsolatait.⁵⁷ A középkor korábbi szakaszában is többször fordultak a zágrábi káptalan tagjai és az egyházmegye főpásztorai a pécsi hiteleshelyhez különböző ügyekben, sőt személyi kapcsolatok is erősítették a két kanonoki testület viszonyát.⁵⁸ Az általunk vizsgált korszakban – amint fentebb már jeleztük – hat ízben állítottak ki Pécsen közhitelű okiratot a zágrábi káptalan számára, érdekében.⁵⁹ Két személy a zágrábi káptalan éléről került a pécsi préposti méltóságba. Alsáni Bálint bíboros *neposa*, László 1401-ben került a pécsi káptalan élére,⁶⁰ míg Gatalóczi Mátyás 1428–1437 között állt a kanonoki testület élén.⁶¹ Az említett két prépost mellett további 19 személyről van tudomásunk, akik mindkét testületben kanonoki stallummal rendelkeztek.⁶²

⁵⁷ A korábbi időszakban erre Koszta irányította a figyelmet, l. KOSZTA, 1995. 257.; KOSZTA, 1998. 95.

⁵⁸ uo.

⁵⁹ 1359. november 21. (Df. 256677) 1392. február 19. (Tkalcíč I. 332–334., ZSO I. 2395. sz.) 1402. április 3. (Df. 256678, ZSO II/1. 2835. sz.) 1405. március 11. (Df. 256489) 1436. október 23. (Codex Diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis, Ed. Fejér, Georgius. I–XI. Budae 1828–1844. (a továbbiakban: Fejér) X/7. 823–824., KOLLER, JOSEPHUS: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812. (a továbbiakban: KOLLER) III. 353–354., Tkalcíč II. 128.) 1458. szeptember 29. (Df. 256448)

⁶⁰ 1389-ben már zágrábi prépost, majd a pápa a pécsi prépostság elnyerését követően Körösi Dénesnek adta a zágrábi javadalmat. 1402-ben László ismét zágrábi prépostként tűnik fel egy kiadványban, azonban ekkor már Pécsen csak egy kanonoki stallummal rendelkezett. Vö. Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni magyar okirattár. I/1–6. II/1–3. Budapestini 1881–1909. I/3. 3–5., I/4. 343.; BÉKEFI REMIG: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest 1910. 303.; KOLLÁNYI FERENC: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900. 70.; FEDELES TAMÁS: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a hiteleshelyi oklevelek tükrében (1354–1437). In: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Szerk.: Font Márta. Pécs 2001. (a továbbiakban: FEDELES, 2001.) 104.; ZSO II/1. 1522. sz.

⁶¹ 1412-től volt zágrábi prépost. FEDELES, 2001. 105–106.; FEDELES TAMÁS: Két pécsi prépost a 15. század első feléből. 25–27. Pécsi Szemle 2002. Nyár 21–27.; FEDELES TAMÁS: Matthias von Gatalócz Propst von Pécs/Fünfkirchen (1428–1437). Specimina Nova. Pars Prima Sectio Medievalis II. Red.: Font Márta. Pécs 2003. 77–82.

⁶² FEDELES TAMÁS: Egyházi kapcsolatok Pécs és Zágráb között. Zágrábi kanonokok a pécsi székeskáptalanban (1354–1526). (Sajtó alatt.)

A hiteleshelyi kiadványokban szereplő vármegyék (1214-1526)

